УДК 331.556 (477.43)

Н.В. Коваль, *кандидат економічних наук, доцент ПДАТУ*

МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ХМЕЛЬНИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

Розглядаються актуальні питання, що стосуються проблеми відтворення сільського населення в зв'язку з складною демографічною ситуацією. Викладені основні результати дослідження міграційних процесів сільського населення, які мають місце в досліджуваному регіоні.
Ключові слова: *сільське населення, міграція, демографічна ситуація, міграційні процеси.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах структурної трансформації і глобалізації економіки України демографічна ситуація має дещо відмінні риси, але основну роль тут відіграє міграція.

Трудові міграції розглядаються як переміщення у просторі, що здійснюють індивіди з метою підвищення рівня життя на основі вигіднішого використання потенційних можливостей власної робочої сили. Трудова міграція в Україні включає три процеси: міграція іноземців до нашої країни, еміграція українських громадян за кордон, внутрідержавні трудові міграційні переміщення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Впродовж останніх років проявляється міжнародний інтерес до демографічних проблем на сесіях Генеральної Асамблеї, Комісії ООН, Міжнародної організації праці (МОП), ЮНЕСКО, ВОЗ і на різних симпозіумах вітчизняних і закордонних учених.

Питанням, що пов'язані з проблемами сучасної демографії, присвятили свої дослідження такі вчені як Бугуцький О., Дієсперов В., Жибак М., Купалова Г., Лібанова Е., Лотоцький І., Малік М., Пирожков С., Піскунов В., Позняк О., Шпикуляк О., Якуба К. та ін. Дослідженням питань міграційних процесів приділяють постійну увагу економісти, соціологи, географи: Агафонова М., Долішній М., Ковальов С., Крапивенко Д., Левцун О., Резніченко Н., Улянецька О., Шокало О. та інші. Ці питання є актуальними і в регіональному масштабі, коли завдяки відтоку населення та виникаючого дефіциту праці відчутних змін зазнає економіка Хмельницької області.

Матеріал та методика досліджень. Матеріалами для дослідження стали монографії відомих вчених-економістів, офіційні дані статистичних збірників Держкомстату України і Хмельницької області, Головного управління праці та соціального захисту населення облдержадміністрації Хмельниччини.

Ретроспективний аналіз обраної проблеми здійснювався за допомогою абстрактно-логічного, статистичного, аналітичного та інших методів дослідження показників економічного, соціального й демографічного розвитку області.

Метою дослідження є питання міграційного руху населення області та визначення шляхів і напрямів виходу її з демографічної кризи в сучасних соціально-економічних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом усієї історії людства міграційні процеси відіграють значну роль у суспільному розвитку. Вони є чутливими індикаторами реагування населення на зміни в економічному, політичному та соціальному житті. Залежно від їх величини й напряму вони впливають на стабільний розвиток країни, а також мають значний вплив на демографічні процеси, що відбуваються як у регіонах, так і в цілому у державі.

Міграційний рух населення є одним із чинників, які формують чисельність населення регіону. А тому для оцінки соціально-демографічного стану Хмельниччини насамперед розглянемо динаміку чисельності населення, частку зайнятого працездатного населення, вікову структуру, тривалість життя і природний рух сільського населення.

Можна побачити, що за досліджуваний період кількість народжених 2008 р. скоротилася порівняно з 1990 на 2023 осіб, а в порівнянні з попереднім роком вона зросла на 222 особи (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка відтворення сільського населення, осіб

Показники	Роки						
	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2008
Чисельність народжених	8206	7790	6143	5240	5788	5961	6183
Чисельність померлих	14545	15973	15027	15660	15130	14673	14676
Природне скорочення сільського населення	-6339	-8183	-8884	-10420	-9342	-8712	-8493

© *Н.В. Коваль, 2010*

Кількість померлих звітного року зросла на 131 особу у порівняні з базисним роком. Відповідно спостерігається значне скорочення сільського населення області, яке 2008 р. становило 8493 особи. Основними причинами зростання смертності населення є хвороби системи кровообігу, новоутворення, нещасні випадки, отруєння і травми, захворювання органів дихання.

Із загостренням традиційних для сільської місцевості проблем (вузькість сфери застосування праці, відставання соціальної сфери, низький рівень доходів населення) з'явились такі з них як перевищення смертності сільських жителів над народжуваністю; збільшення розбіжності у рівні життя між міським та сільським населенням; згортання об'єктів соціальної інфраструктури; зростання сільського безробіття.

На нашу думку, особливу увагу потрібно приділяти проблемі розширення сфери зайнятості селян, створювати в сільській місцевості мережі підприємств і організацій агросервісу, розвивати малі підприємництва у сфері діяльності, не пов'язаних із сільськогосподарським виробництвом (комунальне, побутове обслуговування населення, сільський туризм).

Дослідження показали, що на 1 січня 2009 року чисельність наявного населення області становила 1341,4 тис. осіб. Більше половини населення проживало у міських поселеннях (723,8 тис. осіб), а саме у 13 містах та у 24 селищах міського типу, а 617,6 тис. осіб – у 1415 сільських населених пунктах. Як бачимо, для внутрішньої міграції традиційним залишається рух мігрантів із села до міста, за рахунок чого чисельність міського населення зросла на 0,8 тис. осіб, а сільського – зменшилася.

Розглянувши динаміку загальної чисельності постійного населення, бачимо, що до 1990 року спостерігався її ріст, а впродовж досліджуваного періоду – скорочення (рис. 1).

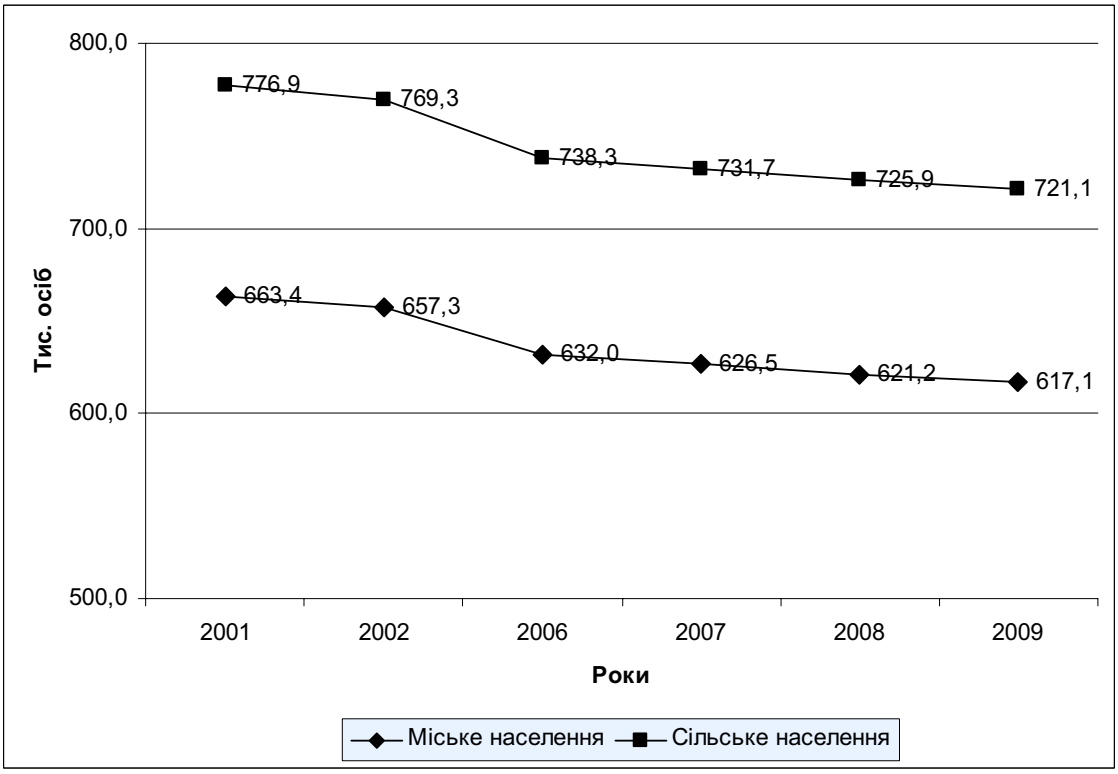

Рис. 1. Динаміка чисельності населення, 2001-2009 рр. (на початок року, тис. осіб)

Постійне населення області 2009 року складало 1338,2 тис. осіб, в тому числі в містах проживало 617,1 тис. осіб (46%), в селах – 721,1 тис. чол. (54%). За 2008 р. чисельність населення зменшилась на 8,9 тис. осіб або 7 осіб у розрахунку на 1000 жителів. Це відбулось за рахунок як природного (на 8,1 тис. осіб), так і міграційного (на 0,8 тис. осіб) скорочення. Природний рух характеризувався зростанням народжуваності. У той же час перевищення числа померлих над народженими становило 1,5 раза [5, с. 12].

Важливу роль у формуванні демографічної ситуації відіграє статево-вікова структура населення (табл. 2).

Таблиця 2

Склад постійного населення за статтю (на початок року)

Роки	Чисельність населення, тис. осіб	Питома вага, %		Сільська місцевість, тис. осіб	Питома вага, %	
		чоловіки	жінки		чоловіки	жінки
1989	1521,6	45,4	64,6	804,5	44,4	55,6
2002	1426,6	46,1	53,9	769,3	45,1	54,9
2004	1398,0	46,1	53,9	753,2	45,4	54,6
2006	1370,3	46,1	53,9	738,3	45,5	54,5
2007	1358,2	46,1	53,9	731,7	45,6	54,4
2008	1347,1	46,1	53,9	725,9	45,7	54,3
2009	1338,2	46,1	53,9	721,1	45,7	54,3

2009 року питома вага жінок становила 53,9% до загальної чисельності постійного населення області, а чоловіків – 46,1%. Аналогічна тенденція спостерігається і в статево-віковій структурі селян. На сьогодні як сільське населення, так і міське характеризуються високим рівнем старості. Зокрема, "навантаження" особами допрацездатного і післяпрацездатного віку в селах було істотно вищим, ніж у містах.

Не менш важливим показником, який характеризує демографічну ситуацію регіону, вважається густота населення, тобто середня густота його на один квадратний кілометр. Станом на 1 січня 2009 року середня густота населення Хмельницької області становила 65 осіб на кв. км. За роки незалежності відбувалося щорічне зменшення чисельності селян, яка зумовлена міграцією їх у міста, що розбудовувалися швидкими темпами й могли забезпечувати мігрантів роботою і кращими умовами проживання.

На зменшення чисельності сільського населення негативно вплинули адміністративні перетворення сільських поселень у міські, спад народжуваності та зростання смертності. Останні два фактори є наслідком зниження рівня доходів і життя, медичного обслуговування, наслідками Чорнобильської аварії та екологічного забруднення території відходами промислових виробництв.

Структурні зміни чисельності населення 2008 року характеризувалися зменшенням частки дітей і підлітків (до 16,3%) та збільшенням питомої ваги населення пенсійного віку (до 25,4%). Прискорення темпів зменшення чисельності населення віком до 15 років формують негативні передумови для відтворення кадрового потенціалу в майбутньому.

Молодь є найбільш активною, вимогливою, нетерпимою частиною населення, а тому орієнтація її на місто посилюється щорічно, з покоління в покоління. Все це призводить до занепаду сільських територій, знелюднення сіл, неможливості здійснення відтворювальних процесів на селі.

Сьогодні в сільській місцевості спостерігаються негативні тенденції у використанні трудового потенціалу. Масовим явищем в країні стало вкладання праці на присадибних і садово-городніх ділянках, в якій беруть участь, за оцінками вчених, понад 80% усіх сімей.

Нерозвиненість сільської сфери докладання праці на селі обмежує можливості працевлаштування і мобільності трудових ресурсів, спонукає їх до зайнятості за межами офіційного сектору, міграції з села, посилюється інтенсивність міграції за кордон.

Вчені-економісти доводять, що людина формується повноцінною, починаючи з дітей, батьків та прабатьків. У такій сім'ї краще забезпечується процес виховання, сприйняття професійного досвіду, національна спадщина, соціальна поведінка та народна мудрість, хоча більшість молоді віддає перевагу, навіть при повній фінансовій залежності, відособленому проживанню [6].

Таблиця 3

Основні напрямки міграції населення області 2008 р. [5]

Напрямки міграції	Осіб			На 100 тис. наявного населення		
	число прибулих	число вибулих	сальдо міграції	число прибулих	число вибулих	сальдо міграції
Усі напрямки міграції	24309	25120	-811	1806,2	1866,5	-60,3
у межах України	9080	9891	-811	674,6	734,9	-60,3
внутрішньорегіональна міграція	15229	15229	X	1131,6	1131,6	X
міжрегіональна міграція	8444	9439	-995	327,4	701,3	-73,9
міждержавна міграція	636	452	184	47,2	33,6	13,6
країни СНД	592	365	227	44,0	27,2	16,8
інші країни	44	87	-43	3,2	6,4	-3,2

За результатами дослідження в даний час найбільшу частку (61%) мігрантів складають ті особи, які мігрують за внутрішньорегіональними напрямками, а також в межах України (39%) і за міжрегіональними міграційними напрямками (38%). Усе це викликає певні коливання у показниках сальда міграції за всіма потоками міграційних процесів.

За даними відділу міграційної служби області 2008 р. статус біженців мали 44 особи. Значна частина з них – це вихідці з Афганістану та Азербайджану, відповідно – 20 та 10 осіб. Решта – жителі Чечні і країн Африки. Серед осіб, яким було надано статус біженців, 60% становили чоловіки, майже половина біженців – особи працездатного віку.

Населення окремих районів і міст області неоднаковою мірою залучається в міграційні процеси. Так, найбільш активним по частоті прибуття та вибуття були жителі міст Кам'янця-Подільського, Нетішина та районів: Шепетівського, Хмельницького, Віньковецького. Як і в попередні роки, у міграційних процесах жінки виявились активнішими за чоловіків.

За неофіційними джерелами чисельність українських жінок, що перебувають на заробітках в Італії, складає від 300 тис. до 1 млн. Їх трудова міграція являє собою сферу підвищеного соціального ризику. Небезпека полягає як у характері праці, так і у видах економічної діяльності, в якій зайняті жінки на заробітках [3, с. 141].

Основними сферами жіночої праці за кордоном є догляд за літніми людьми, домогосподарство, індустрія секс-послуг і розваг, громадський сервіс. Згідно з експертною оцінкою МОП, понад 100 тис. жінок України зайняті у тіньовому секс-бізнесі, що становить 0,8% жінок репродуктивного віку в Україні та 2% від їх чисельності у найактивнішому дітородному віці (15-29 років). Міграція у країни ближнього зарубіжжя, зокрема Росію та Білорусь, представлена в основному чоловіками, що працюють, як правило, на будівництві, транспорті, видобутку нафти тощо. Понад 2 млн. українців нині працюють на економіку Росії й виконують функцію головного експортера робочої сили [2].

Отже, сьогодні Україна перетворюється на постачальника дешевої, але достатньо кваліфікованої робочої сили для країн близького та далекого зарубіжжя.

Висновки. Враховуючи демографічну ситуацію в економіці області і в більшості областей України, наявність високого рівня безробіття, слід очікувати, що еміграційні процеси будуть щорічно поширюватись і в перспективі.

Вважаємо, що в наступні роки чисельність населення буде зменшуватись, що сприятиме поглибленню територіальних та вікових диспропорцій населення Хмельниччини. У зв'язку з цим державі необхідно змінити свою соціально-демографічну та економічну політику стосовно сільського населення. Для покращення існуючого стану слід в першу чергу особливу увагу надати: покращенню економічної ситуації в аграрному виробництві; формуванню інвестиційної привабливості сільських територій; впровадженню інноваційних проектів в основні галузі виробництва, розв'язанню проблем зайнятості сільської молоді, розвитку трудової активності і захисту їх від безробіття, розширення бізнесової та підприємницької діяльності.

Список використаних джерел

1. Безпечна І.В. Вплив міграційних процесів на формування ринку праці в агросекторі України // Зб. наук. праць ПДАТУ. – Вип. 14, т. 2. Кам'янець-Подільський, 2006. – С. 279-280.
2. Варецька О. Соціально-економічне підґрунтя трудової міграції населення України // Україна: аспекти праці. – 2005. – № 5. – С. 34-40.
3. Жибак М. Вплив міграційних процесів на відтворення сільського населення в західному регіоні // Економіка АПК. – 2009. – № 5. – С. 139-142.
4. Прокопенко Н.І. Демографічна ситуація на селі та шляхи її поліпшення // Зб. наук. праць ПДАТУ. – Вип. 14, т. 2. – Кам'янець-Подільський, 2006. – С. 281-283.
5. Статистичний щорічник Хмельницької області за 2008 / За ред. В.В. Скальського. – Хмельницький, 2009. – 442 с.
6. Якуба К.І. Життєвий і трудовий потенціал сільського населення України. Теорія, методологія, практика. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 362 с.

Аннотация. *Рассматриваются вопросы миграции, касающиеся проблем воспроизведения сельского населения в связи со сложной демографической ситуацией. Изложены основные результаты исследования миграционных процессов сельского населения, имеющие место в Хмельницкой области.*

Ключевые слова: *сельское население, миграция, демографическая ситуация, миграционные процессы.*

Annotation. *The questions of migration of both public process are expounded development of migratory processes both in Khmelnitscoi region.*

Key words: *rural population, migration of population, demographic situation, migratory processes.*